KILÁTÓ
A MAGYAR SZÓ SZOMBATI MAGAZINJA

XXVI. évf., 41. szám Szerkeszti Bálint Sándor 1987. IX. 19.

A Janus-arcú folyó

A 35. KANIZSAI ÍRÓTÁBOR KERETÉBEN AZ ÍRÓK A TISZA AZ IRODALOMBAN CÍMEN RENDEZTEK TANÁCSKOZÁST

A múlt hét végén befejeződött a jubileumi 35. Kanizsai Írótábor. Úgy látszik, a tavalyi tanácskozás — amikor a *Milyen írótábort akarunk?* kérdésre kíséreltek megfelelő választ találni az alkotók — mégsem volt hiábavalóan elvesztegetett idő, mert az idei rendezvény az elmúlt évek gyakorlatán és tapasztalatán okulva megpróbálta mind a két tábor szószólóinak a kívánalmait, óhajait figyelembe véve ötvözni, és sikeresen magába forrasztani a lezserebb, de egyben tematikus, munka jellegű koncepció legfőbb erényeit. *A Tisza az irodalomban* című idei tanácskozás bebizonyította, hogy e látszólagos lokális, kisiskolásnak tűnő témáról, periférikus irodalmi jelenségről is lehet irodalomtörténeti, esztétikai, filozófiai, mitológiai, ökológiai megközelítésből is releváns igazságokat, a lét gyökeréig lenyúló ténymegállapításokat, az ember globális egzisztenciáját érintő izgalmas kérdéseket feltenni, az őselemről — amelyben minden kezdődött és a tanítás szerint abban is ér véget. Az egynapos tanácskozáson tizenkét beszámoló hangzott el, amely különféle megközelítésből világította meg a címben felvetett problematikát.

A Tisza mint radikális program

Tolnai Ottó *Nézni a Tiszát — mint radikális program* című esszéjében már a legelején megadta az alaphangot. Meg kellene vizsgálni a folyó helyét, szerepét a költészetben... „szemügyre venni, mit ömleszt, rak le különben is folyóforma versmedrébe, mit az időt, mit a közös dolgainkat, mit a létet illetően. Egyáltalán a költészet vízrajzát szükséges szemügyre venni. Szebb témát nehezen találhatnánk" — mondja a szerző. Kiszélesítve a problematikát, azonnal felvetődnek, szinte kínálkoznak a világirodalmi párhuzamok is, mit jelentett Petrarca számára a Sorgue, Dosztojevszkij számára a téli Néva, József Attilának a Duna. Ez mindenképpen egy komoly tanulmányt, egy ez ideig még meg nem írt, elmélyült elemzést igényel. Meglepő Szekeres László megállapítása, miszerint: „A Tisza közvetítő — összekötő szerepe általában erősebb volt a Dunáénál. A Duna, a legtávolabbi múltat is tekintetbe véve, a Kárpát-medencében többször töltött be elválasztó, mint közvetítő szerepet." Vajon így volt-e? S témát váltva, vajon ma elérkezett-e az ideje annak, hogy ipari civilizációnkkal, a mind nagyobb méretű, egyre veszélyesebb környezetszennyeződéssel szembenézve újraértékeljük a tájköltészetet, a tájfestészetet, s mellőzve annak dekorativitását, a létkérdésekre összpontosítsunk. „Nézni a Tiszát (nézni, amíg van, amíg virágzó csoda, amíg nem naftával teli Styx: ez ma a lehetséges legkorszerűbb művészet, legradikálisabb program."

A síksági költő hosszú ideig abban a meggyőződésben élt, hogy a vasúti töltés a legmagasabb hegy, s hogy vidékünkön jól megterem a kukorica, búza, az árpa, de semmi esetre sem a poézis. Pal'o Bohus vallomásában ennek a „kisebbségi" érzésnek az eredetét vizsgálja, s ezt a mi „mindennapi, tespedt, lusta síksági" valóságunkat állítja szembe a „nagy, bölcs költők" hegyekről, tengerekről, a csillagokról, a hazaszeretetről, nagyvárosokról írt panegirikusaival. Megcáfolhatatlan tény azonban, hogy néhány világirodalmilag is jelentős alkotás éppen a nép nyelvén keletkezett, szóbeli úton, a hagyományozódás segítségével terjedt és csak később került be Gutenberg galaxisába. A nagy művek keletkezéséhez tehát nem elengedhetetlenül szükségesek a nagy metropolisok.

Születésünk helye alapján gyakran hajlamosak vagyunk arra, hogy túlértékeljük, illetve lebecsüljük metropolisunkat, vagy provinciánkat, amely azonban sohasem okolható alkotói tehetetlenségünk miatt. Az általános napi hajszában, szorongásokkal teli, a sztereotíp szebb jövő után loholva, amely különben veszélyesen közeledik, meglehet, hogy nosztalgiától vezérelve újra felkeressük majd szeretett és könnyedén elfelejtett provinciánkat. De mit teszünk majd, ha nem találjuk meg azon a helyen, ahol annak idején hagytuk. A vajdasági irodalomról, főleg a költészetről elmélkedve Bohus feltételesen pannonpoézisról beszél, amely a nyelvek, a nemzetet és nemzetiséget különböző kultúrszokásai ellenére is közös vonásként, mindegyik irodalomban fellelhető. A pannon vonások tagadása saját fizionómiánktól való menekülésünkről árulkodik, az önbizalom hiányáról, a provincializmustól való félelmünkről, sőt meglehet a környezet és a táj kolóritja iránt tanúsított vakságunkat és érzéktelenségünket is leleplezi. Az elmondottak alapján tehát mindannyiunk számára ugyanaz a Tisza létezik, amely a nyelvek különbözősége ellenére is összeköt bennünket az alkotás folyamatában. Hát nem eléggé különös és különleges dekor ez, mely éppen a vajdasági provinciából nőtt ki, a régen kiszáradt Pannon-tenger alján? — kérdezi egy helyütt Bohus. Szerinte a síkság ideális példaként álló poézistípusa Petőfi *Az Alföld* című versében csúcsosodik ki, s az irodalomtudós dolgozatának mottójául is ennek a költeménynek a néhány sorát választotta.

A „hamupipőke folyó"

Slavko Gordić az irodalomtudós szemszögéből, az irodalomtörténészekre és filológusokra jellemző alapossággal közelítette meg a témát. Krleža *Zászlók* című regényében nemes Emericzy Kamill doktor Dunáról szóló patetikus, meditatív hangnemű elmélkedésére bukkanunk. Eszerint „a dunai népek költészetében úgyszólván egyáltalán nincs is Duna". Ha ezt a nagy európai folyót ilyen kevés szerencse kísérte, akkor milyen kilátás volt arra, hogy a kis, szelíd, provinciális Tisza megihlesse a költőket, témát adjon nekik, és szimbólum legyen a számukra.

Ha csak felületesen vesszük szemügyre az ezzel kapcsolatos magyar és szerbhorvát irodalmi megnyilvánulások motívumrendszerét és képszerűségét, akkor megmutatkozik, mennyire eltérően és szeszélyesen vallottak a költők a Tiszáról. Bán Imre—Barta János—Czine Mihály *A magyar irodalom története* című kötetében csak négyszer fordul elő a Tisza; először az azonos című Petőfi-vers kapcsán, majd Jókai egyik romantikus rémtörténetének említésekor, ezután a Tömörkény István elbeszéléseit elemző részben, végül pedig Illés Béla *Ég a Tisza* című regényéről szóló tömör ismertetőben. A magyar irodalomban a Tiszának kétségtelenül nagyobb ösztönző és motívumadó szerepe volt, különösen a népiesek mozgalmában és a tájköltészetben.

Ivan Ivanji és Danilo Kiš *Az újabb kori magyar líra* című gyűjteménye 25 költő 125 versét tartalmazza és egyik vers sem tesz említést a szőke folyóról. Más azonban a helyzet a jugoszláviai magyar költészetben. Gordić szerint ezt talán törvényszerűnek is mondhatjuk, ha tudjuk, hogy e nemzetiség egzisztenciálisan és szellemileg is kötődik a Tiszához. A modern jugoszláviai magyar költészet legteljesebb áttekintésében, a *Gyökér és szárny*ban címként és vezérmotívumként a Tisza jelen van Fehér Ferenc, Pap József, Koncz István, Tolnai Ottó, és Domonkos István költeményeiben. Fehér szavaival élve, itt már nyilvánvaló, hogy a Tisza nem „hamupipőke folyó".

A dolgozat vázlatos ismertetése során eljutottunk a szerb irodalomhoz, amelyben a magyarhoz hasonlóan a Tiszának téma és ihletés tekintetében szintén nem volt különösebb rangja. Haladva az irodalomtörténet évszázadainak szárnyain, a szőke folyó csupán Jakšić elbeszéléseiből, Sremac *Papháború* című regényéből ismert, az újabb időkben pedig többek között Jovan Popović verseiben, Bogdan Čiplić költészetében, Boško Petrović prózájában és Stevan Raičković Tisza-verseiben bukkanunk rá újra. Az irodalmak közötti hasonlóságot vizsgálva az irodalomtudós megállapítja, hogy az alkotókat a folyó sejtelmekkel, békességgel, a régmúlt hangulatával, meghittségével és álomszerűségével töltötte el. Így a Tisza mindig valahol másutt van. A Tiszába szerelmes költők a folyóban megtalálják nemcsak korai világlátásukat, menedéküket, hanem a világ legmélyebb igazságait is, amelyeket a későbbiek során semmi sem tud elhalványítani, kitörölni.

A Tisza irodalmi ábrázolásáról szólva összegezésként megállapíthatjuk, hogy túlsúlyban vannak a meleg színek, az úgynevezett pozitív érzelmek, s a csendes, szelíd, virágzó Tisza éppen az ilyen alkotói tévhitet táplálta. „Vagy ha e tájkép a lélek tükre, akkor a költők ilyennek akarták látni."

Emberi sorsok szemtanúja

Boško Ivkov a Tiszákról című szövegében az emberi sorsokról szólt a közvetlen vallomásos megnyilatkozás hangján; a régi írótáborokhoz fűződő élményeiről, találkozásairól számolt be nosztalgikus, elégikus tónusban. Prózája szubjektív, lírai, telített költői képekkel, s szorosan kötődik a költő-író reflexióihoz, a múlt és a kifakult emlékezet fátyla alól előbúvó, megrázó és tragikus emberi sorsokhoz. A szöveg inkább vers formában nyerné el valódi expresszivitását, így azonban a folyó csak ürügy, prousti teasütemény, amely kapcsán a nagy francia elődtől eltérően Ivkov gyakran elkalandozik, elveszti a narráció fonalát. Mindennek ellenére bravúros nyelvezete, a ritkán tapasztalt kifejezésbeli gazdagság, a pazar leírások folytán szövege izgalmas olvasmány. Felolvasásakor azonban a hallgatóság mintha kissé unatkozott volna.

A költő és a halál című esszéjében Gojko Janjušević a másik költő Stevan Raičković lírájáról értekezett. Raičković a halál elé siet, helyenként azonosul vele, rettegve ugyan, de titkainak feltárására is vállalkozik. Költészetében minden a „kifordított vaslogika" szabályai szerint történik; minden versében a világ határokba zárkózik és kagylókká, fatönkökké, holt elemmé, kőfejekké változik, átalakul. A költő kórusa a poéta tragikus sorsát, a vers hiábavalóságát hirdeti. Mint egyetlen végtelen és kimondhatatlan tapasztalat, verseiből dermesztő hideg árad. Ha a költő a vers útjára lép, el kell búcsúznia a naptól, az e világi dolgoktól, a zöld tájtól és madaraktól is. Raičković sok költői képe mellé odaírhatnánk: csendélet költővel és látomásokkal. A Tiszáról beszélve Raičković neve valóban elkerülhetetlen, a folyóról írt sorai döntően meghatározzák azt az új látásmódot, szenzibilitást, versben való gondolkodásmódot, amit Tolnai esszéjében radikális programnak nevezett. A szervezők Raičkovićot is meghívták az idei írótáborba, de a költő sajnos nem tudott eljönni. Janjušević esszéje megkísérelte pótolni ezt a hiányt.

Szellemi környezetszennyezés, ipari barbarizmus

A Tisza-tematikát a többiektől eltérően Mák Ferenc nem lírai meditáció, filozófikus, helyenként már-már talán ezotérikus fejtegetések formájában közelítette meg, hanem ökológiai szempontból, a természet adta javak tékozlása ellen emelte fel hangját. Megdöbbentő adatok: Európa egyik leghíresebb rezervátumát, a Kopácsi rétet és az ottani vízi világot egyetlen éjszaka leforgása alatt megmérgezte és 90 százalékban elpusztította a közelben levő mezőgazdasági birtok sertésfarmja, a pancsovai nitrogénművek környékén levő települések parasztházainak udvarában reggelente tucatjával hevernek az éjszaka folyamán megfulladt galambok, a levegőszennyeződés következtében mindenhol megnőtt a rákos megbetegedések száma, s riasztó méreteket öltött a magzatkárosodás. Adorjánnál mintegy 35 köbméter nyersolaj ömlött a Tiszába, a szőke folyóban húsz évvel ezelőtt még több mint 60 halfaj élt, ma viszont talán 20 sincs.

Olyan tények ezek, amelyek nap nap után a szemünk előtt játszódnak le, a természet ellen elkövetett bűncselekményekért, merényletért azonban senkit sem vonnak felelősségre. A környezetvédelem ma már nem a hóbortos Nyugat találmánya, holmiféle zöldek hangoskodása, hanem realitás, az ökológiai katasztrófa nemcsak a Rajnát, az Egyesült Államok metropolisait, Kanada élővilágát, de bennünket, vajdaságiakat is veszélyeztet. Senki sem maradhat indiferens az iránt, hogy naponta a világon tizenegyezer hektárnyi erdő vész el, és mintegy 300 állatfaj pusztul ki. „Nekünk, akik ezen a tájon szeretnénk európaiak lenni kultúrában, gondolkodásban, magatartásban egyaránt, nekünk kell felismernünk, hogy természeti környezetünk szennyezése együtt jár a szellemi környezetszennyezéssel, s ha ez bekövetkezik, új jelenséggel kell szembenéznünk, az ipari barbarizmussal."

A halál és az újjászületés szimbóluma

Sebők Zoltán cím nélküli filozofikus esszéjében szintén leleplezte, demisztifikálta a Tiszáról alkotott idilli képet. „Az archaikus ember világában a víz minden bizonnyal leginkább három jelentéssel bírt: egyszerre volt az élet forrása, a lelki megtisztulás eszköze és az egzisztenciális megújhódás helye". A vallástörténészek majdnem egybehangzó véleménye szerint a víz a lehetőségek összességét, a forrást és a kezdetet jelentette, a vízbemerülés rítusa pedig a differenciálatlan lét előtti, létet megelőző állapotokhoz való újbóli csatlakozást fejezte ki, a vízből való felmerülés pedig a megformálás (gondolunk itt a világ keletkezésének ilyen úton történő magyarázataira) kozmogóniai aktusát ismételte meg. A víz szimbolikája tehát mind a halál, mind az újjászületés aktusát magában foglalta. A Tisza esetében azonban a víz szimbolikájában a halál képzete végérvényesen elvált az új élet képzetétől, a lelki-szellemi megtisztulás lehetőségétől. A Tisza parti ember — Sebők szerint — a szelíd folyóban főleg a fenyegető szörnyet látja, és másodsorban tud csak elérzékenyülten lírizálni fölötte. Az idillikus Tisza-kép ebből kifolyólag minden bizonnyal dezinformáció, mert a Tisza-partiak számára a folyó főként a halál vize. A Tisza mindig vonzotta az öngyilkosjelölteket, és a vidéken nagyon sok olyan család akad, amelynek hozzátartozója a vízben találta meg a világtól való menekülés végső lehetőségét. Itt már mindenki látott vízben úszó, rothadó hullát, érezte a folyóba fulladt disznók, lovak orrfacsaró bűzét. Ennek ellenére az emberben talán ősidőktől fogva benne van egy irracionális vonzódás a víz iránt. Nyilván ezzel magyarázható a Tisza delejes varázsa is.

„A szent zöld és a szent kék"

Slavko Matković, a Tiszával történő találkozásait írta le, a csónakban megélt első félelmét a sötétben hömpölygő folyó láttán, azt a rettegést a víztől, amelyet a költő felnőtt korában sem tudott elfelejteni, kitörölni emlékezetéből. Ez az elbizonytalanodás, a látszólag oktalan félelem, lehangoltság a Tisza láttán aztán egy nap eltűnt, mintha ellepte volna a feledés iszapja. A Tiszához fűződő egy másik emlék, amely ezúttal már sokkal kellemesebb, viszont éppen az alkotás lenyűgöző szépségét, az addig ismeretlen érzékenységet ébresztette fel a költőben. Az akkor költő, festő barátok körében megélt metamorfózis Matković vallomása szerint döntően befolyásolta nemcsak Tisza-képét, hanem az alkotó munkához való addigi viszonyulását is.

Slavco Almajan remek esszéjében a víz mitológiai jelentését taglalta, a víz rejtélyét, az imént is már említett, irracionális, elbűvölő hatását elemezte. Bányai János, Nemes Nagy Ágnes és Koncz István egyik versét állította párhuzamba, megkísérelve desturálni a Tiszáról alkotott konvencionális képet. Toldi Éva Domonkos Istvánnak a *Rátka* című kötetben megjelent Tisza című versét elemezte. Jung Károly *A Tisza a néphagyományokban és a népéletben* címen tartott szellemes és mindenki számára élvezetes, érdekes előadást.

Az írótábor keretében, kapcsolódva a tanácskozás tematikájához, megnyílt a nemrégiben elhunyt Dobó Tihamér Tiszát ábrázoló képeinek kiállítása és bemutatták a szintén ide illő, de sajnos ma már csak hallomásból ismert tiszavirágról készült, Ivan Obrenov által rendezett filmet.

A Janus-arcú Tisza, a természet úgy látszik újra visszatér a XX. század különböző nyavalyáitól és rákfenéjétől meggyötört és megcsömörlött írók emlékezetébe, újra divatos lesz a „szent zöld és a szent kék".

TURI Tibor

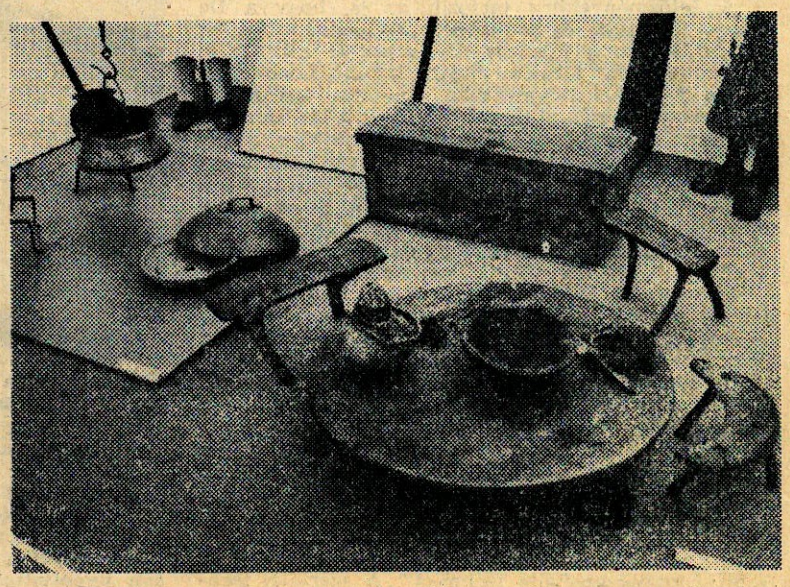

Képünkön Vuk Karadžić tršići szülőházának bútorzata

Az uralkodó avantgardizmus

TÍZÉVES A PÁRIZSI IRCAM

A rövidítés, hogy IRCAM — nemcsak egy neves zenei intézményt jelöl, hanem zenepolitikailag egyéni programot is. A párizsi „Institut de Rechercheet de Coordination Acoustique/Musique" 1977-ben alakult, és Pierre Boulez vezetésével az idén ünnepli tízéves jubileumát.

Működési területe szerteágazó: tudományos projektumok, stúdióprodukció, kiadói tevékenység, koncertek szervezése, előadások, szemináriumok és különféle nyilvános tevékenység.

Az intézmény nemcsak a zeneszerzőkre, a párizsi hangverseny-látogatókra, a tudományos újságokat olvasók táborára gyakorol hatást, hanem a modern hírközlő eszközökön keresztül befolyásolja a zenei életet is. Az intézet által létrejött társulás, az Ensemble Intercontemporain a modern zene legjobb előadóművészeit tömörítette egybe. Az együttes számottevő koncerteken kívül lemezkiadással szerzett magának hírnevet. A műsor rendjében állandóan szerepelő modern szerzők, Sztravinszkij, Berg, Schönberg, Varese mellett megtalálhatók a legújabb zeneszerzők művei is. Az IRCAM különösen az audio- és videokazetták kiadásában játszik fontos szerepet. A zenei példákon kívül elméleti magyarázatot és technikai bemutató példákat is tartalmaznak ezek a kazetták, ezenkívül az előadásra vonatkozó jegyzetekkel is el vannak látva, ami az IRCAM stúdió munkája. Ez a stúdió egyike a vezető nemzetközi stúdióknak a komputerzenében.

A Pierre Boulez vezette IRCAM kulcsszerepet tölt be a francia és a nemzetközi zenei életben. Az intézet együttműködése a párizsi Georges Pompidou Központtal, amely a kortárs művészetek egyik legjelentősebb fellegvára, igen sikeres hosszú távú zenepolitikai aktivitásnak bizonyult. A Központ 1954-től való megalapítása óta Boulez nagy sikerrel vezette a Domaine Musical elnevezésű koncertsorozatot.

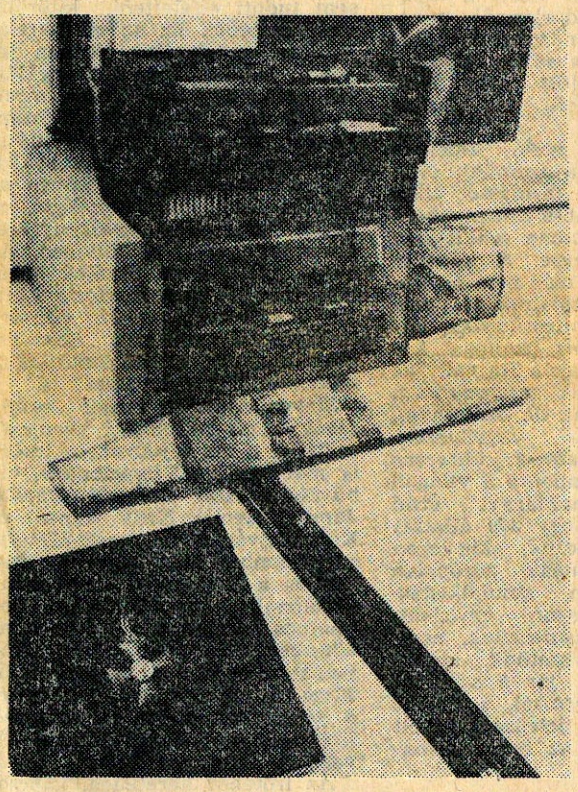

Vuk Karadžić útitáskája és a Szent Anna érdemrend, amellyel az orosz cár tüntette ki

Az út a nehéz kezdettől a mai uralkodó zenepolitikáig igen fáradságos volt. Sokáig úgy festett a dolog — a hatvanas évek vége felé —, hogy nem Boulez hazájában kerül sor az áhított zeneintézet megnyitására, hanem a Német Szövetségi Köztársaságban, abban az országban, ahol hírnevét megalapozta.

Amikor a német Max Planck Zenei Intézet terve kudarcba fulladt, Boulez a párizsi **Le Monde**nak adott interjúval hívta fel az akkori francia köztársasági elnök, Pompidou figyelmét az intézet megalapítására, sikerrel.

Az elkövetkező időkben Bouleznak sikerült e zeneintézet alapjait hihetetlen pontossággal megvetni.

Az előzményekhez tartozik az is, hogy a De Gaulle éra alatt és Malraux művelődési miniszter idején Boulez a konzervatív francia zeneélettől tüntetőleg távol tartotta magát. Inkább Londonban és az Egyesült Államokban folytatta karmesteri és zeneszerzői pályafutását. Végül is a sikerek birtokában diadalmasan visszatért hazájába. Széles körű nemzetközi ismeretsége lehetővé tette, hogy a legkiválóbb munkatársakat gyűjtse maga köré, olyan célok megvalósítása érdekében, mint a modern zenetechnológia megteremtése vagy az amerikai komputerzene tanulmányozása, továbbfejlesztése.

Milyen célt jelöltek ki maguknak Boulez és követői? Boulez így válaszolt erre a kérdésre egy interjújában: „A háború után mindannyian úgy éreztük, hogy a zene, mint ahogy a világ is körülöttünk, a káosz állapotába került. Új zenei nyelvet akartunk létrehozni, felkutatva a múltban a jót és elvetve a rosszat. 1950 körül és az utána következő három év során olyan korszakot éltünk át, amikor meg akartuk valósítani a zene teljes ellenőrzöttségét. A szerialista technika totális megszervezésével meg akartuk semmisíteni a zeneszerző akaratát egy predeterminálo rendszer kedvéért." E nyilatkozatban három szó a legfontosabb: „totális szeriális technika". A szeriális technika jellegzetes példája Boulez egyik főműve, az 1955-ben bemutatott **Le Marteau sans maitre.** René Char költeményét zenésítette meg.

Az új művészi ötleteket ontó kis csoporthoz Vinko Globokar, Luciano Berio és Jean Claude Risset a neves komputerzene-szakértő tartozott. Boulez a zenei gyakorlat megújhodását remélte a művészet és a tudomány szorosabb kapcsolatából. Az első alkotófázisban Boulez az intézeten belül társi kollegiális viszony kialakítására törekedett, elsősorban Vinko Globokarral, aki az új zenei formák hangszeres előadására specializálta magát, továbbá Luciano Berióval, aki az elektronikus zenei szektorral volt megbízva és végezetül Jean Claude Risset-vel, az elektronikus számítógép segítségével történő komponálás nemzetközi hírú szakértőjével. Ez a csoportmunka hosszu távon nem mindig egyezett meg a technikai közreműködők elgondolásával, akik mindinkább az amerikai komputertechnológia felé orientálódtak, ez végül is a kollektív organizációs struktúra feladásához vezetett.

Boulez pedig egymaga átvette az intézet irányitását. A nyolcvanas evek elején Boulez teljesen dominál az intézet vezetésében, a többiek lassan visszavonulnak. Boulez gondoskodik arról, hogy a komputertechnológiát saját műveiben is felhasználja például a Giuseppe di Giugno, az IRCAM vezető technikusa által kifejlesztett „4X" gépet, amelyet a nemzetközi közönség Boulez egyik hangszeres művében a „Repons"-ban ismerhetett meg.

Ezt a kompozíciót a francia szaklapok viharos elismerésben részesitették mint a hangszeres és az elektronikus zene szintézisét. A mai napig ez a Work in Progress az IRCAM-nak a nyilvánosság előtti munkájában központi helyet foglal el.

Az IRCAM tízéves jubileumi hangversenyén fiatal alkotók elektronikus multimediális kompozíciói hangzottak el, például a fuvola hangjával egyidejűleg különféle színek és grafikus ábrák voltak láthatók.

Boulez mindenekelőtt hangszeres és vokális művek szerzőjeként mutatkozott be, és ritkán foglalkozott olyan technikával, amely tiszta szintetikus zenei történést, nem élő előadókat követel meg, hanem a zenei stúdióból jön létre.

Az IRCAM eddigi legnagyobb terjedelmű elektronikus szalag-zenéjét egy vendég zeneszerző alkotta meg, név szerint Francois Boyle, aki GRM-stúdó vezetője Párizsban. Egész estét kitöltő müve, az Aeroformes láthatatlan zene, amely az élő előadókról teljesen lemond, és a fényhatásokat, az úgynevezett Light show-t használja. Ez a mű bizonyítja, hogy az elkövetkező zenei kísérletek előtt még végtelen lehetőségek rejlenek.

A fejlődés javára válik a modern akusztikai berendezésekkel felszerelt IRCAM-koncertterem is.

A zenei nyelvezet új utainak keresésében Bouleznek kiemelkedő szerep jutott, mint zeneszerzőnek, aktív előadóművésznek, karmesternek. Az általa vezetett modern intézet pénzügyileg legjelentősebb Franciaországban. Az utóbbi években olyan zenei fórummá alakul, ahol az eltérő zeneszerzői irányzatokhoz nyújt fejlődési alapot. A meghivott listáján nemcsak különféle nemzetiségű fiatal zeneszerzők szerepelnek, hanem elég ellentmondásos egyéniségek, a közép vagy az idősebb generációból, mint John Cage, Karl-Heinz Stockhausen és Frank Zappa rockzenész.

A munka, amely a videotechnikát is magában foglalja, bizonyítja az intézmény lehetőségeit az avantgard zene határán túl is. A szemrehanyás hogy stílusilag, technikailag és alkotóilag egyoldalú, nem kordinált az intézet munkája, Jannis Xenakistól származik, aki maga is elkötelezettje korunk zenéjének, a zene matematikusa-mérnöke. Annyi bizonyos, hogy az intézetben dolgozók monopolhelyzete vitatott kérdés, kétségtelen viszont, hogy Boulez rendkívül széles ismeretségi körének segitségével oda hatott, hogy jobb megértés alakuljon ki a Schönberg és tanítványai által művelt zenétől egészen Sztravinszkijig, Bayle-ig, Griseyig és Monaoury-ig.

A különféle technikák, stílusok és esztétikai pozíciók új alkalmazási területét találták meg az elektronikus zenében.

Az elektroakusztikát érintő akusztikai kutatások mellett olyan részleget is tervez az IRCAM, amely a hagyományos eszközök, a hangszerek újfajta alkalmazásával foglalkozna. Ez egyelőre terv, s reméljük, megvalósul. Az IRCAM rövid története azt bizonyítja, hogy a zene nem lehet statikus. Hogy jó vagy rossz úton halad-e előre, csak a jelenleginél nagyobb távlatból állapíthatjuk meg.

FÜSTÖS Dénes

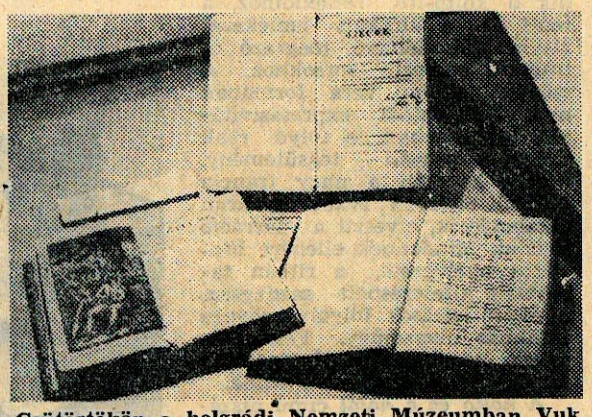

Csütörtökön a belgrádi Nemzeti Múzeumban Vuk Stefanović Karadžić 1787—1987 címmel nagyszabású kiállítás nyílt meg a neves személyiség születésének kétszázadik évfordulója jegyében. A kiállítás Vuk Karadžić korát, személyes tárgyait és munkásságát hivatott bemutatni. A Kilátó e számának képanyagát Stevan Kragujević készítette. Vuk szerb népdalgyűjteményének e három kötetét, amelyet a lipcsei örmény kolostor nyomdájában nyomtattak 1833-ban, Joca Vujić zentai polgár ajándékozta a belgrádi Egyetemi Könyvtárnak

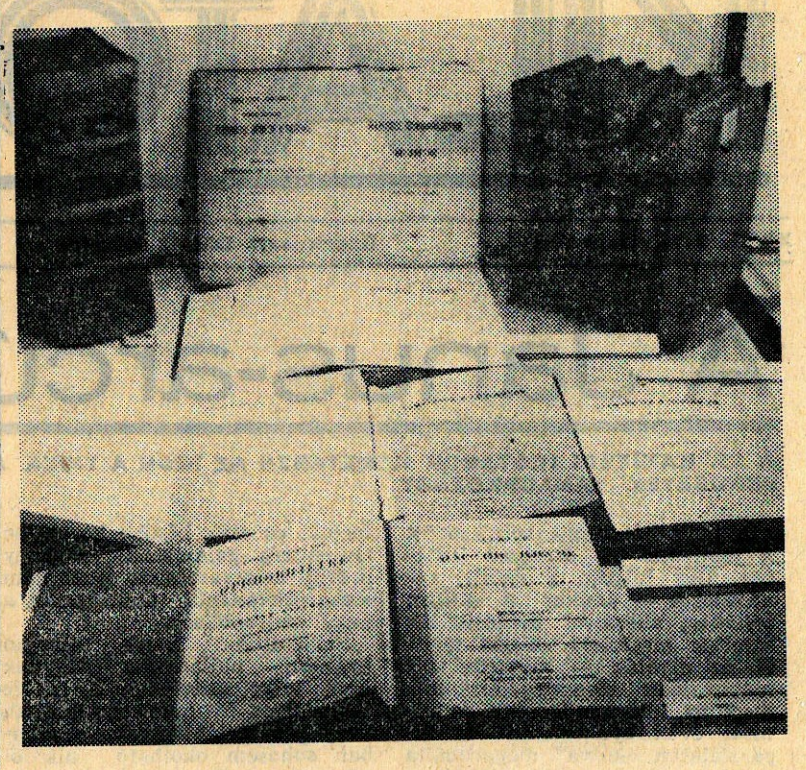

A Szerb népdalok Bécsben és Belgrádban nyomtatott kötetei

(Helyesen) mondott szóból ért az ember

Az igekötők szórendjéről

X. Y., a város elnöke tegnap a Pobedába **látogatott el** — adja hírül napilapunk egy alcímében, s azon tűnődöm, hogy tegnapelőtt vajon hol járt s ma vajon melyik munkaszervezetet veszi sorra X. Y. Mert ebből a mondatból az következik, hogy látogatási körúton van jeles funkcionáriusunk. Aztán a tudósításból kitűnik persze, hogy korántsem látogatássorozat szerepel az elnök különben is zsúfolt programjában, csupán az újságíró elvétette a szórendet. Ezt akarta mondani: X. Y., a város elnöke tegnap **ellátogatott** a Pobedába.

Egy képviselőházi beszámolóban ez áll: az ülés további részében D. Z. **fejtette ki** a módosítási javaslatokat. Előzőleg pedig más, gondolom. Kicsoda vajon, töprengnék, ha nem tudnám, hogy ezúttal is az a fránya igekötő csúszott ki az újságíró tolla alól, s bújt el az ige mögé, hangsúlyossá téve ezzel az igei állítmány előtti szót, D. Z. személyiségét, holott a kolléga magát a kifejtés tényét kívánta minden bizonnyal hangsúlyozni. Így: Az ülés további részében D. Z. **kifejtette** a módosítási javaslatokat.

Lelkendező cikk számol be napilapunk hasábjain K. R. zongoraművésznők külföldi sikereiről, s az újságíróval örülök én is, csupán azt sajnálom, hogy a „tálalás" szórendi szépséghibája beárnyékolja egy kissé ezt a ragyogó teljesítményt: A nyár elején megtartott brüsszeli verseny után K. R., a New York-i Julliard Scool of Music egyéves ösztöndíját **kapta meg.** (Más versenyzőt pedig más intézmény részesített támogatásban? — meditálok és várom a további tájékoztatást, de ezzel a tudósító adósom marad. Mindenesetre megelégszem azzal is, hogy K. R. **megkapta** a neves New York-i iskola ösztöndíját.

Rakoncátlan egy jószág az igekötő, nem csoda, hogy gyakran rossz helyre téved. Az igéhez viszonyítva három fő helye van a mondatban, s természetesen mindig más-más értelmi árnyalatot fejez ki. Eszerint megkülönböztethetjük az **egyenes szórendet** (ha az igekötő az ige élén áll, egybeforrva vele), a **megszakításos szórendet** (ha az ige előtt állva az igétől más szavak választják el) és a **fordított szórendet** (ha közvetlenül az ige mögött áll, vagy más szavak ékelődnek be közéjük). Nyomatéktalan szórend esetén általában egybeforr az igével, ezért is helytelenek a fönti példamondatok, amelyekben a nyomatékos, kirekesztő szórendet alkalmazzák indokolatlanul, akárcsak ez a mondat is: Engedje meg, hogy őszinte részvétemet **fejezzem ki.** (... kifejezzem őszinte részvétemet); Több búzát vetnek, mint amennyit a tartományi terv **irányoz elő** (... mint amennyit a tartományi terv előirányoz.)

Gyakran adódik példa a fentieknek a fordítottjára, amikor nyomatékos szórendi formába kívánkozik a mondanivaló, mégis nyomatéktalan, egyenes szórendbe kényszerítjük. Például: A gazdaságban **elhelyezkedett** 1700 személy, a kereskedelemben pedig sokkal több ennél. (A gazdaságban 170 személy **helyezkedett el,** a kereskedelemben pedig sokkal több ennél); Nemzeteink és nemzetiségeink egysége semmilyen mesterkedéssel nem **megváltoztatható.** (... **nem változtatható meg.**)

Még több példa van lapjainkban arra, hogy a megszakításos szórend helyett egyeneset használnak újságíróink. (Mintha helyesírási bizonytalanságról is árulkodna ez a jelenség!) Lássunk néhányat: Idejében kell **kifizetni** az áramszolgáltatási díjat, hogy ... (Idejében **ki kell fizetni** ...); Szégyen nem megvalósítani a tervet. (Szégyen **meg nem valósítani...**); Bűn nem **elvégezni** ... (Bűn **el nem végezni** ...); Az újvidéki egészségházak kellőképpen vannak **felszerelve** ... (... kellőképpen **fel vannak szerelve**); Előre is lehet **megvenni** a jegyeket. (Előre is **meg lehet venni** a jegyeket.); Sikerült egy emelőt is szerezniük, amelynek segítségével lehetett a bennszorultakat **kiemelni.** (Az igekötő helyes szórendje: **ki lehetett emelni,** de ez a mondat már bonyolultabb helyesbítést igényel, mivel több nyelvi szabálytalanságot is tartalmaz. erről majd a következőkben szólunk.

FARKAS Zsuzsa

Helyreigazítás

A Kilátó múlt szombati számában, ezen a helyen, Szórendi buktatóink **címmel közölt írásból nyomdahiba folytán kimaradt néhány sor. A hibásan megjelent mondat helyesen így hangzik: „A magyar szórend »szabad szórend« ugyan, de ez nem jelenti azt, hogy tetszés szerint labdázhatunk a szavakkal, ügyelnünk kell tartalmi és logikai erősorrendjükre, arra a legfontosabb szórendi szabályra, hogy a mondat leghangsúlyosabb helye az állítmány előtt van, tehát a mondat leghangsúlyosabb szava, illetve szókapcsolata erre a helyre kívánkozik". Az olvasók szíves elnézését kérjük.**

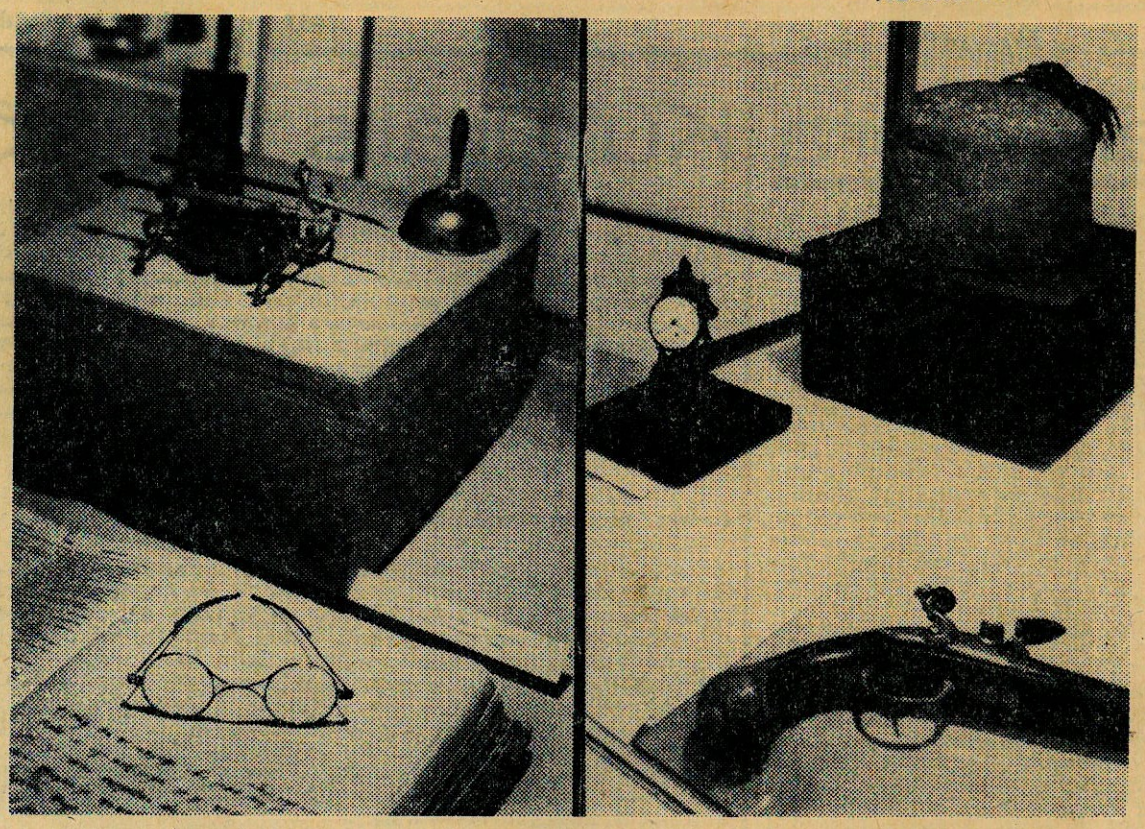

A két képen Vuk szemüvege, kézirata, toll- és tintatartója, valamint órája, feze és pisztolya látható

HERCEG JÁNOS

Otthon

Apa fiákeren jött haza. Vonaton ingyen utazott szabadjeggyel a szabadságba, mert amikor büntetésének letöltése után elbocsátották, haza szóló vasúti jegyet kapott.

— Gyerekek! — kiáltotta Anya azon a reggelen sírva, s a kezét kitárva. — Gyertek, megjött apátok!

Ahányan voltunk, kiszaladtunk az utcára.

— Hipp-hipp, hurrá! — kiáltotta diadalittasan Feri, mint a futballpályán, csapata győzelme után, Apa meg csak állt a fiákeres mellett, pedig az már a batyuját is letette melléje.

Mert akkor még megvoltak felhajtható fekete sátrukkal ezek a bérkocsik, egyszál göthös gebével a rúd mellett, s hosszú sorban álltak a főtéren, meg a széplányok utcájában, ha valaki röstellt volna, talán még fényes nappal is befordul oda, s aztán onnan kijönni megint.

— Nincs pénzem, hogy kifizessem a kocsit! — mondta Apa panaszos hangon és kicsit együgyűn, pedig mi már ott csüngtünk rajta, s vártuk, hogy lehajoljon és megcsókoljon bennünket.

— Nem baj, nagyságos úr, várok én! — nyugtatta meg a fiákeres és várt. Anya meg beszaladt a házba, haját szétkuszálta a szél, s egyre azt hajtogatta: „Jaj, istenem, jaj, istenem!" Mert a szomszédok addigra, mintha valamennyien kiálltak volna házuk kapujába, akárha lakodalmat vagy temetést néztek volna, úgyhogy Bereményi úr vastag, hófehér bajuszán végigsimítva meg oda is szólt kedélyesen:

— Na, ugye, ennek is vége lett!

Miután pedig Apa nem felelt, meg is toldotta a mondókáját:

— Mert ne felejtsük el, mindennek vége lesz egyszer!

Időbe telt, amíg Anya kijött a pénzzel, később még mondta is nevetve: „Mintha zavaromban elment volna az eszem! Sehol se találtam a pénztárcámat! Láttatok még ilyet? Pedig ott volt az orrom előtt az asztal sarkán, az abrosz alatt, ahol hagyni szoktam!"

Egyelőre azonban nem jött és nem jött, a fiákeres a másik lábára állt és pipára gyújtott, mint aki a dolga végéhez érkezett, s megengedhetne már magának ilyesmit. És Pepás Maris szinten látható lett erre a nagy felhajtásra, égszínkék pongyoláján a fehér hattyúkkal, s két vérpiros rózsával az arcán, ahogy vastagon odakente őket és megindult magas sarkú papucsában hintázva, miközben ugyancsak piros száját csókra csücsörítve odalépett Apához és azt mondta:

— Kisztihant, Laci bácsi! Meg tetszett érkezni? — És talán meg is csókolta volna csakugyan, de akkor végre Anya megjött a pénzzel, s miután a fiákeres markába nyomta, nem mulasztotta volna el hangosan és mérgesen megjegyezni, szemrehányását is kifejezve:

— Mért vagy te ennek egyszerre Laci bácsi?

Apa nem felelt, viszont Ila szólt rá helyette fojtott hangon:

— Anya, hallgass!

— Na, jó, nem szóltam semmit, a fene egye meg ezt a dögöt! — morogta még villámló szemmel, mire Pepás Maris elbillegett a széles fenekével, úgyhogy már látni se lehetett, ha valaki utána nézett volna, ahogy kényesen riszálta magát a lombos fák alatt, mert a fekete fiáker a sarki pékig fehér porfelhőbe burkolta.

— Drágám, édesem! — mondta aztán Anya a konyhában, s hangosan felzokogott, mi meg csak néztük őket némán. — És vedd le a kalapodat! Csoda, hogy ezt nem vették el tőled! Vetkőztessétek már le apátokat!

Mert Apa kalapban és felöltőben ült az asztalnál, mint valami idegen, mintha nem haza jött volna. Galambszürke kalapja volt fekete szegéllyel és fekete szalaggal, amilyet már rég nem viselt senki. Derékba szabott sötét felöltője bűzlött a naftalintól.

— Felteszek neked, szívem, egy jó erős kávét! Mert kávét, ugye, nem kaptatok! Addig talán meg is fürödhetnél! Jaj, istenem!

Térült és fordult, sírt és nevett, mire apa is elmosolyodott egy kicsit.

— A Sajó még megvan? — kérdezte, talán mert ugatni hallotta az udvarban. — Nekünk is volt egy szép nagy kutyánk! Vucskó! Csodálatosan okos volt. Délután jöttünk haza a bányából, s Vucskó sűrű farkcsóválással fogadott bennünket. Mindenki szerette azt a kutyát.

— A gyerekek meg közben felnőttek, látod! — mondta Anya. És közre fogott bennünket miután letette a kávét Apa elé. — Ila már hetedikes, Feri kettővel alatta jár, s ez a gombóc — mutatott rám — ugyancsak iskolás lett.

— Érdekes! — mondta Apa, s végignézett rajtunk szórakozottan. — Hogy elmúlik az idő! Mind kicsik voltak, amikor engem elvittek!

Erre már Ilának is bömbölnie kellett. Ki is rohant mindjárt, s Apa tűnődve nézett utána, mint aki nem érti, hogy mi ezen a sírnivaló.

Így múltak a napok, amíg kezdtük megszokni egymást. Anya se sírt már, visszakapta a régi hangját, s megint sokat szidott bennünket.

— Fene egye meg ezt a büdös életet! Énrám nem gondol senki, csak húzzam az igát, amíg bele nem döglök. Délután három lesz, mire hazakerülök az üzemből, s akkor itthon kezdhetem elölről. Alig várom, hogy ez a szegény apátok munkát kapjon és felszabaduljak egy kicsit.

Úgy látszik, Apának mégse sikerült egyből munkát kapnia, s így ő volt az első az utcában, aki estefelé kiült a ház elé, beszélgetni, s már egészen jól belejött a mesébe, amit az is bizonyít, hogy Bereményi úr minduntalan összecsapta a kezét és felkiáltott:

— Ne beszéljen! Hát még ilyet én nem hallottam! Pedig megettem a kenyerem javát, a Donnál is megfordultam, mert öreg fiú vagyok!

Mikor már besötétedett, Anya is kiállt kicsit, csípőre téve a kezét. És mintha jelentős változáson ment volna keresztül, mert ismét nyájas lett a Pepás Marishoz, ha elvonult a ház előtt, vagy hazajött a „kutyálkodásból", ahogy Anya szerette mondani, most már nem is haragosan.

— Mért? Hát nincs igaza? Addig örüljön az ember, amíg kell valakinek!

S tenyerével végigszaladt megőszült haján.

— Pá, édes Mariskám! — szólt a hölgy után, akitől szagos lett az egész utca, ha végigringatta magát a fák alatt. — Meg sem állsz velünk? Hát csak menj, csak menj, amíg fiatal vagy! Pá!

Nyilván ennek kellett tulajdonítani, ennek a negédes hangnak, hogy egyik este a könnyűvérű, de jószívű Pepás Maris odaszólt Apához:

— Szomszéd úr, szabad egy szóra?

Már nem „Laci bácsizta" Apát, ahogy kislány korában megszokta, s Anya szinte lábujjhegyre állva hegyezte a fülét, sőt a szomszédok is abbahagyták a beszélgetést erre a komoly jelenetre, és Apa elsején munkába lépett.

— Egyelőre még nincs pontosan meghatározva a munkaköröm — mondta, amikor délután hazajött —, pedig már szeretném tudni, mi lesz a dolgom!

— Na és, ha zabot kell is hegyezned! — intette le Anya. — Fontos, hogy benn vagy és nem esz itthon a penész, hát nem?

Attól kezdve mintha kicserélték volna nemcsak Anyát, de Apát is.

— Na végre! Csakha már itthon érzi magát! — mondta Ila és ragyogott.

Hosszú idő után fütyörészni is hallottuk Apát, amíg a darát szórta vályúba a malacoknak, sőt dudorászni is: „Úgyis tudom, mit csinálsz, zsalugáter mögött állsz, úgy lesed a nótámat..."

Az egész ház felvidult erre, s Bereményi úr joggal ismételhette meg visszatérő bölcsességét, mikor már mind kinn ültek a szomszédok a házuk előtt, időnként át-átszólva egymáshoz:

— Egyszer mindennek vége lesz! És ennek a Marisnak csak egy szavába került az egész! Szólt a pasasának, és el volt intézve a dolog!

A hála Apa részéről se maradt el. Mert egyik este, mikor már kopogni kezdtek Pepás Maris léptei az utcán, Apa legénvesen szólt utána:

— Ejha! De kicsípted magad, Mariskám!

Vuk műveiből

Vuk a korabeli szerbiai iskoláról

Nem véletlenül foglalkoztatta Vuk Stefanović Karadžićot a szerbiai iskolaügy kérdésköre, hiszen átfogó művelődéstörténeti szemléletében egyéni témát is jelentett mindez. Ő maga az írást és olvasást egy rokonától tanulta a tizennyolcadik század utolsó éveiben. Leckéihez „toll és tinta gyanánt nádszál és puskaporoldat szolgált neki", füzete pedig töltények göngyölítésére szolgáló papiros volt. Vuk 1796 elején Loznicába ment iskolába, de a pestis elől csakhamar szöknie kellett. Ezután a Tronoša kolostorban kezdett tanulni, de az apja hazavitte innen, hadd őrizze otthon a kecskéket, ha már a kolostorban is ilyesmit kell csinálnia... Vuk igazi iskoláját csakugyan — és nemcsak jelképes értelemben — maga az élet jelentette: amikor például 1805-ben átment Karlócára, a Szerémségbe, ott megtanult szerbül és németül olvasni, „megismerkedett az aritmetikával" és egypár más tantárggyal. Nagy segítségére volt Lukijan Mušicki, a nagy műveltségű szerzetes költő és hittantanár. (Stratimirović érsek később is gyanakodva figyelte kettejük barátságát, s egy ízben azt üzente a šišatovaci kolostorba Mušickinak: zavarja el onnan Vukot, mert különben mindkettőjüket el fogja kergetni...) Vuk 1806 végén elhagyta Karlócát, mert nem vették be a gimnáziumba. Nem volt semmiféle igazolása az elvégzett elemiről, Petrinjébe ment, és ott tanult tovább németül. Később úgy érkezett meg Bécsbe, hogy zaklatott, hányatott, ifiúkori évei után az élet iskolájának nagy tapasztalataival rendelkezett.

Mindezt előre kellett bocsátanunk, hogy teljes mértékben megértsük Vuknak az iskoláról, a korabeli szerbiai iskoláról írt följegyzéseit. Ebből a dolgozatából idézünk:

„A mai Szerbiában az 1804-ig terjedő korábbi időszakban száz faluban sem volt mindenütt egyetlen iskola, hanem akik papnak vagy szerzetesnek készültek, a kolostorokban tanultak a szerzeteseknél vagy a falusi papoknál. Mindegyik kolostorban volt egynéhány diák, s akik apróbbacskák voltak, azok nyáridőben kecskét, juhot, bárányt, disznót őriztek, hagymát ültettek, eke nyomában járták: szénát gyűjtöttek, szilvát szedtek stb., a nagyobbak pedig járták a kalugyerokkal adományt gyűjteni; télen viszont, miután ki-ki hozott tűzifát reggel, s utána a nagyobbak megitatták a szerzetesek lovait a kisebbek meg kitakarították a szobákat — összejöttek valamelyik szobában (ezt Tronošában úgy hívták, hogy „džagara", vagyis ez volt a kolostori iskola), s itt az egyik szerzetes vagy diakónus olvasni tanította őket. Ki-ki tanulhatott a maga lelkipásztoránál is. Nyáron sokan elfeleitették azt, amit télen tanultak: így aztán előfordult, hogy egyik-másik tanuló négy-öt évig tanult, s még mindig nem tudott olvasni. A papoknak igencsak volt egy vagy két diákjuk, akik ugyancsak jószágot őriztek, végezték az összes ház körüli munkát s a szenteltvizet hordták szét a faluban.

Hogyha valahol a kerületben volt iskola, vagy éppen létrejött, akkor az emberek a környező falvakból vitték az iskolamesterhez a gyerekeket, havonta tanítási díjat fizettek neki, s ő tanította is őket.

A gyerekeknek reggeltől estig ott kellett ülniük az iskolában (épp csak ebédre mentek, s ilyenkor szakadt meg a tanulásuk); tanulás, olvasás közben olyan hangosan mondták a mondandóiukat, hogy az iskolában semmi mást nem lehetett hallani.

Az iskolában valmicskét az írást is tanulták, amennyiben maga a tanító tudott írni — a többi tudomány pedig azonos volt a kolostorokban tanultakkal. Mind a kolostorokban, mind pedig az iskolákban kéziratból kezdtek tanulni a gyerekek (mert ábécéskönyv nem létezett). A tanító felírta a gyereknek, hogy mit fog aznap tanulni, s ha azzal megküzdött a tanuló, felírta neki a további leckét. Amelyik gyerek ezekből a kéziratokból megtanulta az ábécét, utána kezébe vehette a zsolozsmáskönyvet, s aki megküzdött valamennyire azzal is, az lehetett, ha akart, pap, kalugyer, tanítómester, esperes, kolostorfőnök, s ha volt hozzá elegendő pénze — hát püspök is.

Ahogy a tanító létesítette az ilyen iskolát, ugyanúgy meg is szüntethette kedve szerint, s más helyre költözött, vagy valami egészen más dologgal kezdett foglalkozni. Aminthogy ez így volt valamikor Szerbiában, így van ez ma is Boszniában és Hercegovinában, s mindenütt, ahol népünk török uralom alatt él, de nem sokkal jobb a helyzet Crna Gorában, Dalmáciában és Horvátországban sem.

Crni Gyorgye uralkodásakor Szerbiában majdnem minden városban s néhány faluban is volt iskola. Biogradban két kis iskolán kívül (melyek közül az egyik a városi gyerekeké volt, a másik pedig a kikeresztelkedett törököké) létezett egy nagy iskola is, melyhez hasonló soha sehol nem volt a szerbeknek. Ez 1808-ban létesült, s az első tanítója a megboldogult Ivan Jugović (vagy Jovan Savić), Lazar Voinović, Gliša (nem tudom, hogy hívták) és Simo Milutinović volt. Ebbe a nagy iskolába csak azokat a nagyobbacska gyerekeket vették be, akik már tudtak olvasni s egy kicsit írni is. Szerb nyelven tanulták az összes népek történelmét a világ teremtésétől máig, ezen kívül az egész világ földrajzát, az összes államok leírását, a jogot (azt hiszem, a római jogot), valamicske fizikát, a levélírásoknak módját, számtant, német nyelvet és erkölcsi tanulságokat. Mindehhez három tanító volt, s három évre voltak felosztva.

Crni Gyorgye uralmával 1813-ban megsemmisült ez az iskola is, és a tanulás mindenben visszatért a régiekre. Miloš Obrenović uralmával, 1815-ben az országban ismét sokasodni kezdtek az iskolák, úgyhogy most (vagyis 1805-ben) részben a falvakban, részben a városokban majdnem háromszáz kisebb iskola van, Šabacon, Kragujevacban és Negotinban félgimnázium, Biogradban gimnázium, líceum, kereskedelmi és katonai iskola meg papnevelde.

A kisiskoláknak és a tanítóknak járó pénzt a községek fizetik, a nagy iskolákét pedig az egész nép. A kisiskoláknak úgynevezett iskolai könyveket nyomtatnak, de ezeknek sorában még mindig az ábécéskönyv meg a zsolozsmáskönyv a legfontosabb...

A Szerémségben, Bácskában és Bánátban még régebbről vannak iskolák, s nemcsak a városokban, hanem minden faluban is, s a tanítókat mindenhol a községek fizetik: az ábécéskönyv meg a zsolozsmáskönyv nemcsak hogy fő tantárgy ezekben az iskolákban, hanem a többi tankönyv is olyan rossz, különösen ami a nyelvtudományt illeti, hogy nem kell csodálkozni, ha íróik nem ismerik a saját anyanyelvüket, s száz év során ennyire megrontották. Hálát kell adni az Istennek, hogy kevesen jártak iskolába, s így nem fordult még rosszabbra a dolog.

Karlócán már régesrég létezett papnevelde, s néhány évvel előtt más egyházmegyében is létesült ilyen papnevelde, de ezekben az iskolákban a mai szláv nyelven tanulják a tudományokat, aszerint, hogy melyik tanító hogyan tudja. Szentendrén 1810-ben iskola létesült a tanítóknak, s ezt később átvitték Zomborba; ebben az iskolában is szerbül tanulják a tudományokat, vagyis aszerint, hogy melyik tanító mit tud..."

Vuk följegyzései többet jelentenek egyszerű dokumentumnál.

FEHÉR Ferenc